

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2022)

Fatma ÖZKAN KURT

Dr., İstanbul Medeniyet
Üniversitesi
fatma.ozkan@medeniyet.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5130-2672>

Türkiye Türkçesinde Koku Alanını İfade Etme Biçimleri: Eylemler

*Forms of Expression the Domain of Olfaction in Turkish:
Verbs*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 14.11.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 15.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Atıf/Citation

Özkan Kurt, F. (2022). Türkiye Türkçesinde Koku Alanını İfade Etme Biçimleri: Eylemler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (4), 1416-1441. <https://doi.org/10.34083/akaded.1204093>

Özkan Kurt, F. (2022). Forms of Expression the Domain of Olfaction in Turkish: Verbs. *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (4), 1416-1441. <https://doi.org/10.34083/akaded.1204093>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

*Bu çalışma, [Creative Commons Atıf 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Öz

İnsan yaşadığı süre boyunca algısal içerik hakkında konuşma ihtiyacı hisseder. Duyusal kanallarla gerçekleştirdiği algıyı, sözel olarak ifade etmek için de dili kullanır. Bu nedenle dillerde duyusal dile ilişkin farklı konuşma biçimleri bulunur. Bazı dillerde duyusal dili ifade etmek için biçimbirimlerle işaretleme yapılırken bazı dillerde bu sadece sözlüksel düzeyde kalır. Bazı dillerde bir duyusal kanalı ifade eden tek bir sözlüksel birim varken bazı dillerde her duyusal kanal için birer sözlüksel birim bulunur. Duyusal içerik hakkında konuşmada görülen bu çeşitlilik, duyusal dil çalışmalarına olan ilgiyi giderek arttırmaktadır.

Bu çalışmada Türkçede koku alanının sözlüksel olarak nasıl ifade edildiği sorusuna cevap aranmaktadır. Türklerin koku hakkında konuşma biçimlerini ortaya çıkarmak üzere sözlüksel kategorilerden eylemlere odaklanılmaktadır. İncelenecek veriler, Türkçe Sözlük'ten (2011) tespit edilmiştir. Bu veriler, fiziksel duyumu ifade eden soyut koku eylemleri ile sınırlandırılmıştır. Tespit edilen eylemler sözdizimsel ve anlambilimsel ilişkileri açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye göre Türkiye Türkçesinde koku alanını ifade eden 11 soyut eylem bulunmaktadır. Merkezde kokmak eylemi bulunur. Diğer eylemler kokmak eyleminden genişletilmiş eylemlerdir. Daha sonra eylemlerin geçirmiş olduğu biçimbilgisel süreçler belirlenmiş, bu süreçlerin söz konusu eylemlerin sözdizimsel ve anlambilimsel ilişkilerini etkiledikleri tespit edilmiştir. Bu süreçlerin aynı zamanda eylemlerde algılayanın beğeni değerini de açıkça etkilediği elde edilen bulgular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Duyusal dilbilim, koku, eylem, sözdizimsel, anlambilimsel

Abstract

Humans feel the need to talk about perceptual content throughout their life. It also uses language to verbally express the perception it performs through sensory modal. For this reason, languages have different forms of speech related to sensory language. In some languages, morphemes are marked to express the sensory language, while others remain only at the lexical level. Some languages have a single lexical unit describing a sensory channel, while others have a lexical unit for each sensory modal. This diversity in talking about sensory content is increasing interest in sensory linguistics.

In this study, an answer is sought to the question of how the olfaction domain is expressed lexically in Turkish. It focuses on verbs from lexical categories to reveal the way Turks talk about olfaction. The data to be analyzed was obtained from the Turkish Dictionary (2011).

These data are limited to abstract olfaction verbs expressing physical sensations. The detected verbs were evaluated in terms of their syntactic and semantic relations. According to this evaluation, 11 abstract verbs are expressing the olfaction domain in Turkish. At the center is to smell. Other verbs are extended verbs from it. Then, the morphological processes of the verbs were determined, and it was determined that these processes affected the syntactic and semantic relations of the verbs in question. It is among the findings that these processes also clearly affect the hedonic value of the perceiver in verbs.

Keywords: Sensory linguistics, olfaction, verb, syntactic, semantic

Giriş

Algısal bir dünyada yaşayan insan, algı deneyimini beş temel duyuşsal kanal aracılığıyla gerçekleştirir. Bu temel beş duyuşsal kanal, çevresel uyanarlara yanıt veren alıcılara göre sınıflandırılır: görme, işitme, dokunma, koklama ve tatma (Goldstein, 2010, s. 27). İnsanlar bu beş temel duyuşsal kanal ile gerçekleştirdikleri deneyimlerini çoğunlukla dil aracılığıyla diğer insanlara iletir. Örneğin bir mağazadan elbise seçerken o elbisenin rengini adlandırabilmek ya da balık reyonundan balık alırken bozulma belirtisi gösteren kokuyu ifade edebilmek için dil araç olarak kullanılır. Bu şekilde duyuşsal algı ile ilgili konuşmak, iletişimsel etkinlikte en sık görülen odak noktasıdır (Strik Lievers & Winter, 2017, s. 1). İletişimin odak noktasında yer alan algısal içerik hakkında konuşmak, duyuşsal deneyimlere göre değişmektedir. Çünkü her duyuşsal deneyim eşit bir şekilde yaratılmamıştır ve bazı duyuşsal deneyimlerle ilgili konuşmak diğerlerine göre daha kolaydır (Levinson & Majid, 2014 Akt. Winter, 2019). Örneğin İngilizcede renklerin seslerden, seslerin tatlardan, tatların kokulardan dilsel olarak daha kolay kodlanabildiği düşünülür (Levinson & Majid, 2014, s. 415). Dillerin bu şekilde duyuşsal anlamları ifade etmek için sunmuş olduğu kaynakların duyulara göre değişmesi ya da bir duyunun diğer duyulara ait anlamları iletebilen söz varlığına sahip iken diğer duyularda yok denecek kadar az söz varlığının olması *duyuşsal dil* (sensory linguistics) çalışmalarında son zamanlarda dikkati çeken araştırma konularındandır. Bu çalışmada da duyuşsal dil alanının inceleme konusu olan koklama duyusu, Türkiye Türkçesinde özelinde incelenecektir. Bu alanı ifade etmek için kullanılan sözlüksel kategorilerden eylemler, Türkiye Türkçesindeki veriler doğrultusunda değerlendirilecektir.

1. Duyuşsal Dile Dair İki Hiyerarşi ve Kokunun Dili

Duyuşsal dil çalışmaları arasında en fazla gönderimde bulunulan kaynak Viberg'in (1984) çalışmasıdır. İngilizcenin de dâhil olduğu tipoloji çalışmasında Viberg, duyuşsal algıların sözlüksel kategorilerden eylemlere kodlanabilirliğini sorgulamış ve dillerde görme duyusunu ifade eden eylemlerin diğer duyuşsal kanallara göre daha çok sözlükselleştirdiğini tespit etmiştir. Bu sıklık, duyuşsal algılar arasındaki anlamsal genişlemelerde de gözlemlenir. Yani görme ve işitme eylemleri aynı zamanda dokunma, koklama ve tatma duyuşsal algılarını da ifade edebilmektedir. Bu nedenle görme ve işitme eylemlerinin dillerde daha sık görülmesi şaşırtıcı değildir (Evans & Wilkins, 2000; Vanhove, 2008; Whitt, 2010). Viberg (1984, s. 136) söz konusu sıklığa ilişkin olarak aşağıdaki hiyerarşiyi sunar:

sight 'görme' > hearing 'işitme' > touch 'dokunma' {koklama' smell, 'tatma' taste

Bu hiyerarşide görme duyuşsal kanalı en üstte yer alır. Bunun nedeni de temel bir anlama sahip olan görme eylemlerinin diğer duyuşsal kanalların bazılarını veya hepsini kapsayacak şekilde anlamsal açıdan genişleyebilmesidir. Benzer bir çalışma Evans ve

Wilkins (2000) tarafından yapılır. Yaklaşık altmış Avustralya dili üzerinden yapmış oldukları bu çalışmada Evans ve Wilkins, Viberg'ün (1984) hiyerarşisinin Avustralya dilleri için de geçerli olduğunu ortaya koyarlar. Görme duyuşal kanalına gönderimde bulunan eylemler, işitme duyuşuna; işitme duyuşuna gönderimde bulunan eylemler de dokunma ve diğler duyuşal kanallara ait anlamlara genişleyebilmektedir. Yani bir duyuşal kanala ait eylem, diğler duyuşal kanal hakkında konuşmak için de kullanılmaktadır. *Alaniçi genişlemeler* (intrafield extensions) (Evans&Wilkins, 2000, s. 176) sözlüksel kategorilerden sıfatlar ve isimlerde de çok sık görülür. Duyuşal içerikleri dolayısıyla *duyuşal sıfatlar* ve *duyuşal isimler*¹ (sensory adjectives and sensory nouns) (Winter, 2019) terimleri ile anılan bu tür kategorilerde özellikle belirli duyuşal kanalların, sıfat-isim eşleşmesinde bir araya getirilmesinin diğelerine göre daha olası olduğu vurgulanır. Örneğın dokunma ile ilgili sıfatların genellikle işitme ile ilgili isimleri (İng. rough voice/ sound 'pürüzlü ses') nitelendirdiği ancak işitme ile ilgili sıfatların dokunma duyuşal algıyı nitelendirmek için nadiren kullanıldığı gözlemlenir (Ullmann, 1959 [1957]; Williams, 1976; Shen, 1997; Ronga et. Al., 2012; Strik Lievers, 2015; Winter, 2016b; Ronga, 2016 Akt. Strik Lievers & Winter, 2017, s. 2). Bu kategorilere ait bir hiyerarşi Ullmann (1957) tarafından önerilir. Ullmann'ın araştırma sonuçlarına göre duyuşal kanallarla ilgili alaniçi genişlemelerde dokunma duyuşal kanalından görme duyuşal kanalına doğru bir aktarım söz konusudur (Akt. Kumcu, 2021, s. 241):

touch 'dokunma' > *taste* 'tatma' > *smell* 'koklama' > *hearing* 'işitme' > *sight* 'görme'

Ullmann'ın hiyerarşisinde dokunma duyuşal kanalı en üstte yer alırken görme duyuşal kanalı en altta yer alır. Yani en fazla dokunma duyuşal kanalına ait sıfatlar, görme duyuşal kanalına ait isimleri nitelendirmektedir. Örneğın *sıcak renkler* ifadesinde dokunma kanalıyla algılanan *sıcak*, görme kanalıyla algılanan *renk* birimini nitelemek için kullanılır. Ullmann (1957) ve Viberg'ün (1984) hiyerarşilerinin duyuşal kanalların sıralanması açısından birbirinin tersi olduğu görülür. Strik Lievers (2015, s. 86) bu iki hiyerarşinin² doğası gereği birbirinden farklı olduğunu belirterek nedenini şu şekilde açıklar:

¹ Duyuşal sıfatlar ve isimler ile ilgili yapılan çalışmalar daha çok sinestezi/ dilsel sinestezi/ sinektik metafor başlıkları altında değerlendirilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alper Kumcu (2021). Linguistic Synesthesia in Turkish: A Corpus-based Study of Crossmodal Directionality. *Metaphor and Symbol*. 35. 241- 255.

² Strik Lievers'da ilk hiyerarşi ile Ullmann'ın, ikinci hiyerarşi ile de Viberg'e ait hiyerarşi kastedilmektedir. Viberg'ün hiyerarşisinde algı eylemleri mantıksal bir çıkarıma dayalı olarak sınıflandırılır. Yani eğer bir dilde dokunma, tatma veya koklama eylemleri varsa, o dil görme ve işitme eylemleri arasında da ayırım yapar (Kotjevskaaaja-Tamm vd. 2016, s.10). Yani her duyuşal algı farklı sözlüksel birim ile ifade edilmektedir.

“İlki aktarım türündeki sıklığa gönderimde bulunurken ikincisi bir tipolojik çıkarım hiyerarşisidir. Bu nedenle doğrudan karşılaştırılmazlar ancak ikisi de aynı dil dışı unsurlarla ilişkilidir. Her iki hiyerarşide de öne çıkan görmenin (ve ikinci olarak işitmenin) diğer duyusal kanalların üzerindeki hâkimiyetidir. Sonuç olarak hâkim duyusal kanallara ait eylemlerin diğer duyusal kanallara gönderimde kullanılması daha muhtemeldir. Aynı nedenle diğer duyusal kanallardan daha çok görme ve işitme duyusal kanalları hakkında konuşuyoruz. Bu nedenle görme ve işitme, sinestezi verilerinin gösterdiği gibi, diğer duyusal kanallardan daha sık bir biçimde duyusal nitelikleri ‘çekme’ eğilimindedir.”

Görme duyusal kanalı, her iki hiyerarşide de dilsel düzeyde baskın bir biçimde kendini gösterir. Levinson ve Majid (2014, s. 416), insanlara ait duyular arasında görmenin baskın olması nedeniyle dilin daha çok görsel ayrımlara uyum sağladığını belirtirler. Dilde görme ile ilgili söz varlığının -her iki hiyerarşide de gözlemlendiği gibi- sık kullanımı, görme duyusunun dilden bağımsız hâkimiyeti ile açıklanır. Bu da duyular arası asimetrisinin sözcükler arası asimetriye yansması şeklinde ortaya çıkar (Winter, 2016, s. 1). Yani baskın duyuların dilde kodlanabilirliğinin kolay ve sık olması baskın olmayan duyuların kodlanabilirliğinin az olması veya hiç olmaması şeklinde tezahür eder.

Dilde kodlanabilirliğinin az olması veya hiç olmaması durumu özellikle Hint-Avrupa dillerinde koklama duyusuyla ilgili çalışmalarda dikkati çeker. Söz konusu dillerde koklama duyusu ilgili tanımlamalarda diğer duyusal kanallardan yararlanılması veya benzerlik ilişkisi ile bu tanımların yapılması koku dilinin eksik olduğu düşüncesini doğurur. Aynı zamanda bu durum Hint-Avrupa dillerinde koku ifadelerinin terminolojisinin genellikle zayıf bir biçimde geliştiğini de düşündürür (Jeźdrzejowski&Staniewski, 2021, s.3). Bu nedenle de koku alanı, geleneksel olarak kokuları tanımlamak, daha az sözlüksel unsuru bulunan sınırlı bir sözlüksel alana sahip zayıf bir duyu alanı olarak kabul edilir (Ibarretxe-Antuñano, 2021, s. 74). Ancak Batı dilleri dışında kalan dillerde yapılan çalışmalar, koklama duyusunun dilsel düzeyde pek de eksik olmadığını gösterecek veriler sunar. Güney Tayland’da küçük bir göçebe avcı-toplayıcı nüfus tarafından konuşulan Mani (İng. Maniq) dilinde koku alanına ait çok sayıda soyut koku terimi içeren bir sözlükçe bulunmaktadır (Wnuk&Majid, 2014). Yine Güney Pasifik’te Andaman Adalarındaki Onge yerli halkı, yaşamlarını kokuya göre düzenlediği bilgisi³ mevcuttur (Ibarretxe-Antuñano 2021, s. 74). Bu kültürlerin yanı sıra Meksika’da avcı-toplayıcı topluluk olan Seri’de farklı

³ Ongee yerli halkının yaşamlarını kokulara göre düzenlemelerini şu örnek üzerinden açıklayabiliriz: İki Ongee’nin yolda karşılaştıklarında sohbetle “Burnun nasıl?” sorusu ile başlar ve bunun cevabı “Kokuyla ağırlaştım” şeklinde ise soruyu soran kişi arkadaşının üzerinde ağırlık yapan fazla kokunun bir kısmını içine çeker ve onu rahatlatır (Ozan, 2021, s. 176).

kokuları tanımlamak için soyut on farklı eylemin kullanıldığı (O'Meara&Majid, 2016) ve Tayvan'ın Doğu bölgesinde konuşulan Amis'te de (Lee 2015) benzer koku terimleri koleksiyonlarının bulunduğu tespit edilir. Koklama duyusunun sözlüksel alanının dışında dilbilgisel düzeyde de ifade edilebildiği gözlemlenir. Buna göre Ekvator'un yerli Chachi topluluğu tarafından konuşulan Cha'palaa'da koklama duyusu, biçim birimi *-dyu* ve bir koku niteleyici terimin birleşimi ile ifade edilir. Örneğin Cha'palaa'da hoş koku için *an-dyu* (hoş kokulu) dilbilgiselleştirilmiş bir koku niteleyicisi kullanılır (Jędrzejowski&Staniewski, 2021, s. 12). Biçim birimi ile kokuyu işaretleyen bir diğer dil de Güney Sibirya'da yaşayan Tofalardır. Tofa'da, konuşurların herhangi bir isme ekleyebileceği koku biçim birimi *-sig* bulunur. Örneğin Tofa dilinde 'ivi' (rengeliği) ismine '-sig' biçim birimi eklendiğinde yeni bir sözcük 'ivisiğ' (rengeliği gibi kokan) elde edilir (Harrison, 2007, s. 213). Koku diline dair bu bulgularda eksiliğin yanı sıra zenginliğin ortaya çıkması, yapılacak birçok çalışma için de ilham kaynağı olmaktadır. Çünkü "insanlar aynı duyu organları ve aynı beyin ile donatılmıştır ancak yine de insanların kokuyu kavramsallaştırma ve koku hakkında konuşma biçimleri kültürler arasında farklılık gösterir" (Viberg, 2021, s. 38). Bu anlamda "Batı kültürü çoğunlukla görme başta olmak üzere diğer duylara dayanır ve kokuyu 'unutmuş' gibi görünür" (Ibarretxe-Antuñano, 2021, s. 106). Batı dışında kalan kültürlerdeki verilerin sunmuş olduğu bilgilere göre ise koku, bu kültürlerde yaşamın merkezinde yer alır.

Bu çalışma, Türkçede koku alanının sözlüksel olarak nasıl ifade edildiği sorusuna cevap bulmak amacıyla yapılmaktadır. Bu amaçla Türklerin koku hakkında konuşma biçimlerini ortaya çıkarmak üzere sözlüksel kategorilerden eylemlere odaklanılmıştır. Yaptığımız araştırmaya göre şimdiye kadar Türkçede koklama duyusal kanalı ifade eden eylemler ile ilgili sözdizimsel ve anlambilimsel çalışmalar ayrıntılı bir şekilde yapılmamıştır. Mevcut çalışmalar çeviribilim (Albiz, 2022; Uyanık, 2012), dil (Özcan, 2009; Şirin User, 2010; Uzunkaya, 2020), edebiyat (Arslan &İşler, 2020; Balta, 2019; Demir, 2015; Turan, 2019; Yılmaz Yüksek, 2020), hadis (Bilgin, 2020) ve tarih (Doğan, 2022; Emen, 2021) alanlarında karşımıza çıkmaktadır. Çeviribilim çalışmalarında Patrick Süskind'in *Koku* adlı meşhur romanı dikkati çeker. Albiz (2020) *Koku* romanını postmodern yazın bağlamında ele alır ve bu romanın Türk postmodern yazınına katkısını araştırır. Uyanık (2012) çalışmasında *Koku*'nun Türkçe çevirisinde eşdeğerlilik incelemesi yapar ve çeviri metin üzerinden önerilerde bulunur. Özcan (2009) Refik Halit Karay'ın *Şeftali Bahçeleri* adlı hikâyesinde dil incelemesi yapmıştır. Bu incelemeye Karay'ın söz konusu eserinde geçen sıfatları, fiilleri, eş anlamlı sözlüksel birimleri ve tekrarları dahil eden Özcan, aynı zamanda söz dizimi açısından da bir değerlendirme yapar. Özcan'ın çalışması koku ve rayiha sözcükleriyle birlikte kullanılan sıfat ve fiilleri tespit etmesi açısından dikkate değerdir. Dile ilişkin bir diğer çalışma Şirin User'e (2010) aittir. Şirin User, koku kavramına ait *yıd* (=koku) ve *bur-* (=kokmak) sözlük birimlerinden gelişen bitki adlarını açıklamalı olarak inceler.

Uzunkaya (2020) incelemesine Eski Türkçedeki koku terimleri ile tütsü ve buhurdan anlamına gelen sözlük birimleri dâhil eder. Yapılan incelemeye göre Eski Türkçede kokuya dair yirmi, tütsü ve buhurdan anlamına gelen dokuz terim tespit edilir. Arslan ve İşler (2020) tarafından Elif Şafak'ın *Pinhan* romanında koku duyusuna dair bir okuma çalışması yapılır. Balta (2019) Füzûzan'ın *Gecenin İki Yüzü* adlı hikâyesini duyular açısından inceler. Füzûzan'ın özellikle koku ile ilgili genel geçer ifadeleri değil de daha soyut ve alışılmadık ifadeleri tercih etmesi dikkat çekicidir. Demir (2015), divanlarda sevgilinin saçının kokusunun hangi ifadelerle geçtiğini ve bu ifadelerin içeriklerinin neler olduğunu araştırır. Turan (2019) da divanlarda koku kavramını inceler. İncelenen veriler, 14- 15. yüzyıllara ait olup değerlendirme kokunun kaynağına ve koku ile birlikte kullanılan soyut kavramlara göre yapılır. Yılmaz Yüksek (2020) ekofeminist bir okumaya dayalı incelemesinde öykülerdeki kokuların önemine değinir. Bilgin (2020) İslamiyet'te sünnet geleneğinde koku kavramının kullanımlarını inceler. Doğan (2022) çalışmasında koku tarihine Anadolu özelinde değinir ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde kokunun kullanım alanlarını tespit eder. Buna göre koku; koruyucu tıp uygulamalarında, kişisel bakımda, cinsel yaşam ve zararlı canlıların uzak tutulmasında ve dinsel bağlamda kullanılmaktadır. Tarih alanında bir diğer çalışma Emen'e (2021) aittir. Emen, Osmanlı toplumunda özellikle dinî ve tasavvufi alanlarda güzel kokunun kullanımlarını araştırır. Adı geçen alanlarda özellikle amber, misk, öd ağacı ve gül suyu gibi kokuların tercih edildiğini belirtir. Anılan çalışmalar dışında beş temel duyuşsal kanal üzerine yapılan çalışmalarda (Ayan & Türkdil, 2014; Erdem, 2006; Hirik, 2017, 2018, 2021; Kamchybekova Abdairaim, 2010, 2011; Sarı, 2019; Seçkin, 2020; Şahin, 2012; Yaylagül, 2005; Yıldız, 2017, 2018, 2020) da koklama duyusuna ilişkin veriler sunulur. Türk dilinin farklı dönemlerine ait söz konusu çalışmalarda algı eylemleri tespit edilir. Eylemler dışında koku alanına ait isim kategorisinde bir tek koku ismi anılır (Hirik, 2021). Son olarak koku söz varlığına ait verileri içermesi dolayısıyla sinestezi alanında Kumcu'nun (2021) ve Nakıboğlu'nun (2021) çalışmaları anılabilir. Kumcu derlem tabanlı incelemesinde Türkçedeki dilsel sinestezilere ait bir hiyerarşi sunar ve ayrıca Türkçedeki verileri diğer dillerdeki verilerle karşılaştırmalı olarak inceler. Nakıboğlu da Tevfik Fikret'in şiirlerinde edebî sinesteziyi araştırır. Bu çalışmada mevcut çalışmalardan farklı olarak aşağıdaki sorulara odaklanılır:

1. Türkiye Türkçesinde koku alanını ifade eden soyut eylemler nelerdir?
2. Tespit edilen soyut eylemlerin geçirdiği biçimbilgisel süreçler var mıdır ve varsa bunlar nelerdir?
3. Eğer biçimbilgisel süreçler var ise bu süreçler, eylemin sözdizimsel ilişkilerini ve anlambilimsel ilişkilerini etkiler mi? Etkilerse bu etki nasıl olmaktadır?

2. Amaç, Yöntem ve Sınırlılıklar

Bu çalışma, Türkçede koku alanı ile ilgili konuşma biçimlerinin neler olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla yapılmaktadır. Bu amaçla sözlüksel kategorilerden eylemler üzerine odaklanılmış ve veriler, Türkiye Türkçesi ile sınırlandırılmıştır. Eylemlerin içerisinde de bir sınırlandırmaya gidilmiş ve incelemek üzere sadece koku alanına ait soyut eylemler değerlendirmeye alınmıştır. Bu çalışmada *soyut* (abstract) terimi, belirli bir koku kaynağına gönderimde bulunmaksızın özellikle koku niteliklerine gönderim yapan sözcükleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Viberg, 2021, s. 41). Örneğin Türkçede *limon kokusu* gibi bir koku isminden bahsederken kokunun kaynağına da gönderimde bulunulur. Ancak *kokmak* eyleminde kokunun kaynağına gönderimde bulunulmaksızın kokunun niteliğine dair çıkarım yapılabilir. Aynı zamanda soyut ifadesi Berlin ve Kay'a (1964) göre *temel* (basic) terimlere gönderme yapan soyut tanımlayıcı⁴ koku eylemlerini belirtmek için seçilmiştir (Lee, 2014, s. 322). Türkiye Türkçesinde koklama duyusuyla ilgili eylemleri belirlemek için Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'e (2011, =TDK TS) başvurulmuştur. Çünkü sözlükler tarafından sağlanan veriler, bir alanla ilgili söz konusu dilin en geleneksel dil öğelerini temsil eder. TDK TS'de verilerin tanıklanamadığı kullanımlar için de Türkçe Ulusal Derlemi'nden (=TUD) faydalanılmıştır.

İncelenmek üzere belirlenen eylemler, sözdizimsel ilişkileri ve bu ilişkilere bağlı olarak gelişen anlambilimsel özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Eylemlerin anlamsal özelliklerinin değerlendirilmesinde Doğan (2011) ve Aydın Özkan'ın (2017) çalışmalarından istifade edilmiştir. İncelemede TDK TS'de eylemlere ilişkin sunulan açıklamalardan ve tanık kullanımlardan sadece fiziksel duyum ifade edenler değerlendirilmiş, ihtiyaç duyulduğu yerlerde kullanımlar TUD'dan örneklerle desteklenmiştir. Tespit edilen her bir soyut eylemin sözdizimsel ve anlambilimsel değerlendirmesinin yanı sıra algılayanın *beğeni değerine* (hedonic value) ilişkin betimlemelere de yer verilmiştir. Koklama duyusal kanalının *kişisel duyu* (Viberg, 2008, s. 158) olarak adlandırılır ve bu nitelik, duyunun sözlükçesinin oldukça değerlendirci olmasına sebebiyet verir. Yani bu duyuya ait sözlükçe çoğunlukla

⁴ Berlin- Kay teorisine göre bir terimin temel renk terimi olarak sınıflandırılması için: (1) tek sözcüklü olmalıdır (sözcüğün tanımı parçaların analizinden çıkarılmaz. Örneğin kiraz kırmızısı tek sözcüklü değildir.) (2) Terimin anlamı başka bir terimin anlamı içine dâhil edilemez. (Örneğin İngilizce 'scarlet' (parlak kırmızı/kızıl) terimi, 'red' (kırmızı) terimine dahildir.) (3) Kullanımı sadece bazı nesnelere sınırlandırılmamalıdır. (Örneğin sarışın teriminin genellikle saç ile sınırlandırılması vb.). (4) Bilgi veren kişi, terimin öne çıkan anlamının önceliği konusunda sezgisel bir yargıya sahip olmalıdır. (Örneğin kırmızının kullanım sıklığı, parlak kırmızıdan/kızıldan daha fazladır.) (Akt. Snow, 1971, s. 386). Ancak bu kriterleri koku terimleri için sıkı bir biçimde uygulamak çok mümkün görünmemektedir. Çünkü öyle bir değerlendirme sonucunda temel koku terimi ya çok az vardır ya da hiç yoktur. Özellikle üçüncü kriter yani terimin sadece belirli nesnelere kullanılması, koku söz konusu olduğunda çok geçerli olamamaktadır (Lee, 2014, s. 326).

algılayanın üzerinde yarattığı olumlu veya olumsuz etkiyi ifade edebilmektedir. Koku alanıyla ilgili çalışmalarda da genellikle kokuyu algılayanın tepkisine göre kokular iki yönlü bir ayrıma tabi tutulur: hoşça giden ve hoşça gitmeyen (kokular) (Strik Lievers, 2021, s. 374). Çalışma boyunca beğeni değerleri için hoşça giden, hoşça gitmeyen ifadelerinden ziyade olumlu, olumsuz ve nötr işaretleyicileri değerlendirici ifadeler olarak kullanılmıştır.

3. İnceleme

Türkiye Türkçesindeki soyut koku eylemlerini belirlemek amacıyla başvuru TDK TS'de madde başı konumunda 11 eylem tespit edilmiştir. Bu eylemlerin merkezinde *kokmak* eylemi yer almaktadır. Diğer eylemleri, *kokmak* eyleminden biçimbirimlerle genişletilen eylemler oluşturmaktadır. İnceleme, eylemlerin sadece fiziksel duyum ifade eden anlamlarının bulunduğu kullanımları üzerinden yapılmış, metaforik ifadeleri çalışmaya dâhil edilmemiştir. Tek bir kökten genişletilen her bir soyut eylemin geçirdiği biçimbilimsel süreç, eylemin sözdizimsel ilişkilerini ve bu ilişkilere dayalı olarak anlambilimsel ilişkilerini de etkilemektedir. Türkiye Türkçesinde soyut koku eylemlerine ilişkin değerlendirmeler aşağıda ayrıntılı olarak sunulmaktadır.

3.1. Türkiye Türkçesinde Soyut Koku Eylemleri

1. *kokmak*

(nsz) (a) 1. Koku çıkarmak:

“Her gelişinde üzeri yabancı lavantalar **kokuyor**.”- H. R. Gürpınar

(b) 2. Çürüyüp bozularak kötü bir koku çıkarmak, kokuşmak:

“Bir çadıra konmuş, ağzı odunla açık tutulan bu köpek balığı **kokuncaya** kadar halka gösterildi.”- S. Erez.

Kokmak eyleminin ilk açıklaması (1a)'da herhangi bir varlığın koku çıkarmasına odaklanılırken ikinci açıklaması (1b)'de koku çıkarma ile birlikte çıkarılan kokunun değeri/niteliği anlam alanı içerisine dâhil edilir. *Kokmak* eyleminin söz dizimindeki ilişkilerine bakıldığında eylemin nesnesiz kullanımının bulunduğu bilgisi sunulur. Geçişsiz bir eylem olan *kokmak*, nesne almaz. (1a)'da tanıklanan tümcenin dilbilgisel öznesi (onun) “üzeri”dir. Öznenin anlamsal rolü kaynaktır. *Kokmak* eylemini deneyimleyen veya gerçekleştiren bir kılıcıdan söz edilemez. Kaynak rolündeki özne, kokunun alındığı veya başladığı noktadır. Üzeri birimi söz konusu kokunun uzamsal bir kaynağa gönderim yaptığını gösterir. (1a)'da eylemin bir diğer katılanı “yabancı lavantalar”dır. Konu rolünde eyleme katılan yabancı lavantalar, kokunun asıl kaynağıdır. Taşınan, hareket eden varlık konumundadır ki burada hareket eden lavantanın kokusudur. Lavantanın kokusundaki moleküller hava tarafından taşınır ve

kokuyu, bir yerden diğer yere yer değiştirir. (1a)'da lavantaların kokusu (onun) üzerine taşınmış ve algılayan için kokunun çıkış noktası yani algılanan yer (onun) üzerindedir. (1b)'de dilbilgisel özne köpek balığıdır⁵. Köpek balığı etkilenen rolündedir. (1b)'deki açıklamada kokmak eyleminin bir durumdan başka bir duruma geçişin sonucunda meydana gelmesi gerçekleştiği anlaşılır. Çürüme sonucu bozuk olmayan bir durumdan bozuk olma durumuna geçişin sonucunda kötü bir koku ortaya çıkar ve kokma gerçekleşir. (1b)'de kokunun kaynağı (1a)'dan farklıdır. Burada etkilenen rolündeki köpek balığı, aynı zamanda kokunun kaynağıdır. Kokunun kaynağı varoluşsal bir niteliktedir. Kokmak eyleminin beğeni değeri ile ilgili değerlendirmelerde farklı koşullara göre işaretlemeler yapılır. (1a)'da tanıklanan tümcede kokunun kaynağına yer verilir ve bu nedenle kaynağın kokusuna göre beğeni değeri işaretlemesi yapılabilir. Lavantanın genellikle güzel kokular yaydığı gerçeği, algılayanın beğeni değerinin olumlu olarak işaretleneceği çıkarımının yapılmasına neden olabilir. Ancak burada açıkça beğeni değeri işaretlemesi yapan iyi/güzel vb. değerlendirici bir sözlüksel birim kullanılmadığından beğeni değerinin olumlu olduğu net olarak söylenemez. (1b)'de kokmak eylemi herhangi bir beğeni değeri işaretlemesi yapan başka bir birim ile kullanılmaksızın olumsuz beğeni değeri işaretlemesi yapar. Çünkü çürüme sonucunda çıkan koku beğenilmeyen, hoş gitmeyen bir kokudur. Bu nedenle çürüme sonucu gelişen koku daima olumsuz bir beğeni değeri işaretlemesi yapar. Türkçede özellikle kokmak eylemi, bağlam içerisinde herhangi bir değeri ifade eden başka bir sözlükbirim ile birlikte kullanılmaksızın (1b)'de olduğu gibi bozulma, çürüme belirtisi olan kötü koku çıkarmaya gönderimde bulunur. Ancak kokmak eylemi sadece bir şeyin bozulma, çürüme belirtisi olan kötü koku çıkarmaya gönderimde bulunmaz. Bunun yanı sıra herhangi bir şeyin/konunun hoş gitmeyen, beğenilmeyen bir kokuya sahip olduğunu belirtmek için de kullanılır. Örneğin '...az özen gösterdiğinden, bir kadının erkeğe "ayağın kokuyor" demesi gayet normaldir.' [W-WI45E1C-5069-107] kullanımında görüldüğü gibi ayak yani kokunun kaynağı herhangi bir bozulma veya çürüme belirtisi gösteren bir kokuya gönderimde bulunmamaktadır. Burada ayağın kokusu, insan ait beden kokusu olarak değerlendirilebilir. Kokmak eylemi, bu kullanımda ayaktan çıkan kokunun hoş gitmeyen, beğenilmeyen bir koku olmasına gönderimde bulunur. Kokmak eyleminin beğeni değerinin (1a)'da için bağlam veya kullanıldığı diğer birimlere bağımlı olduğu ve bu açıdan eylemin nötr bir beğeni değeri işaretlemesi yaptığı söylenebilir. Çünkü kokunun değerlendirilmesinde sözcüğün yapısında içsel olarak bulunmayan bir beğeni değeri, o sözcüğü iki kutup arasına yerleştirilmiş nötr yani tarafsız bir sözcük yapar (Strik Lievers, 2021, s. 374). (1b)'deki açıklamaya göre de kokmak eyleminde beğeni değerinin içsel olarak var olduğu ve bu değer daima olumsuz olarak işaretlendiği söylenebilir.

⁵ Dilbilgisel öznenin önce yani özneyi niteleyenler buraya alınmamıştır.

2. koklamak

(a) 1. -i Kokusunu duymak için bir şeyi burnuna yaklaştırmak veya bir yerin havasını içine çekmek:

“Havluyu ikinci kez **koklarken** kapının zilini duyuyorum.”- Ahmet Ümit

Koklamak eylemi yapı bakımından koku isminden {+IA-} isimden fiil yapma eki ile türetilen bir eylemdir. Bu durumda kokmak eyleminden iki aşamalı bir türetimin gerçekleştiği söylenebilir. İlk olarak koku ismi, ardından koku isminden türetilen koklamak eylemi söz konusudur. Her iki kategoride yer alan sözlükbirim, koklama duyuşsal algıyı ifade etme açısından birincil durumdadır yani koku duyuşsal alanına ait soyut ifadelerdir. Koklamak eyleminin ilk açıklaması yani (1a)’da fiziksel duyum ifade edilir. Koklamak eylemini gerçekleştiren bir kılıcı vardır. Bu kılıcı canlılık özelliğine sahiptir ve eylemi kasıtlı/kontrollü bir biçimde yapar. (2a)’daki açıklamada koklamak eylemini gerçekleştirmek için öncelikli olarak kokusu alınacak şeyin koklama duyuş organı olan burna yakın olması veya alıcı organ burnun söz konusu kokunun bulunduğu ortamda/konumda bulunması ve yayıldığı havayı içine çekmesi gerektiği vurgulanır. Her iki durumda da öznenin, koklamak eylemi için ya kokunun kaynağı ile ya da kaynağın kokusu ile yakın olması beklenir. (2a)’da tanıklanan kullanımın dilbilgisel öznesi yüzey yapıda görünmeyen ben adlıdır. Özne eylemin gerçekleştiren kılıcı rolündedir. Koklamak eylemini gerçekleştirmek için özne, havluyu muhtemelen burnuna yaklaştırmakta ve koklama amacına yönelik (iyi mi kötü mü, temiz mi kirli, tanıdık bir koku taşıyor mu vb.) havlunun kokusunu belirlemeye çalışmaktadır. Burada özne, kokunun kaynağının yakınında bulunur. “Reşit’in avlusuna girdiklerinde, bir general duruşuyla dikilerek uzun uzun havayı **kokladı**.” [W-HA16B2A-0031-78] bağlamında bulunulan yerin havasını koklamak söz konusudur. Özne, havanın bulunduğu konumda yer almakta ve o havayı içine çekmektedir. Burada varoluşsal bir gereklilik söz konusudur. İnsan, yaşamı boyunca nefes alma ve verme işlemini gerçekleştirir ve bu ihtiyaç bulunulan her ortamın/havanın solunması demektir. Sağlıklı bir insan “günde yaklaşık 18.000 kere” (Ozan, 2020, s. 32) nefes alır ve bu her nefes alışta “hava tarafından taşınan moleküller, burun boşluğunun çatısında bulunan alıcı nöronları uyarır” (Viberg, 2021, s. 38). Ancak burada havanın koklanması özneye bağlıdır çünkü öznenin ortama girip girmemesi yani eylemi gerçekleştirme kontrolü yine öznenin elindedir. Koklamak eyleminin sözdizimsel ilişkilerine bakıldığında {+i} durum biçimbirimle kullanıldığı bilgisi sunulur. (2a)’da “havluyu” kullanımı, bu durumu tanımlar. Nesne konumuna yerleşen havlu, etkilenen rolündedir. Koklama eylemi içsel olarak bir beğeni değeri işaretlemesi yapmaz. Kokunun kaynağının belirli olduğu bazı bağlamlarda, koklamak eyleminin beğeni değerine ilişkin bir çıkarım yapılabilir. Ancak yine de algılayanın beğeni değerinin işaretlemesine dair kesin bir bilgi elde edilemeyebilir. Örneğin “Yer yer *gülleri ve çiçekleri* **koklayacağım**...” [W-OI22E1B-2908-505] ve “Uzun zaman aynaya

bakamamıştı, kendini görüyordu çünkü, tükürülen yüzünü görüyordu, *kan-dışkı koklayan* burnunu, suları birbirine karışan ağzını-burnunu görüyordu...” [W-DA16B2A-0639-1382] tümcelerinde *gülleri ve çiçekleri* ile *kan ve dışkı* isimleri, kokunun kaynağının belirtildiği kullanımlardır. Güller ve çiçeklere ait kokuların hoş ve güzel olduğu bilgisi ile koklamak eyleminin olumlu bir beğeni değerine gönderimde bulunduğu düşünülebilir. Ya da tam zıddı olarak kan ve özellikle dışkı kokusunun hoş olmayan ve kötü olduğu bilgisi ile de koklamak eyleminin olumsuz bir beğeni değerine gönderimde bulunduğu ifade edilebilir. Ancak yine de kokunun kaynağının belirtilmesi, kokuyu algılayanın beğeni değerine dair açık bir işaret sayılamayabilir. Koklamak eyleminde belirtildiği gibi bu tür sözlüksel birimler, nötr değer ile işaretlenir. Bu kullanımlar sıkı kurallara tabi değildir, sözlüksel birimler kullandıkları bağlama göre olumlu veya olumsuz bir değer de kazanabilir. (2a)’da koklamak eylemi içsel olarak herhangi bir beğeni değeri işaretlemesi yapmaz. Aynı zamanda bu kullanımda beğeni değerini işaretleyen değerlendirici bir birim de kullanılmamaktadır. Bu nedenle (2a)’da beğeni değeri nötr olarak işaretlenebilir.

3. koklaşmak

(a) (nşz, -le) 1. Birbirini koklamak:

“Bahar geldi koyun kuzu **koklaştı**/ İki âşık dört senedir bekleşti.” - B. S. Erdoğan

Koklaşmak eylemi, koklamak eylemine {-I}ş-} biçimbirimin eklenmesiyle türetilir. Türkçede işteşlik biçimbirimle genişletilen eylemlerde, eylemin birden daha fazla özne ile yapıldığı ve bu eylemin birlikte veya birbirine karşı yapıldığı anlamı vardır (Şahin&Adalı 2018, s.13). (3a)’da yapılan açıklamada da tümceye *birbiri* işteşlik adlı eklenir ve bu adıl, koklamak eyleminin karşılıklı/birlikte yapıldığını ifade etmek için kullanılır. Bu eylemde de aynı koklamak eyleminde olduğu gibi eylemi gerçekleştiren kılıcı özneler vardır. Bu özneler canlılık özelliğine sahiptir ve eylemi bilinçli/ kontrollü bir biçimde gerçekleştirirler. (3a)’da *koyun kuzu koklaştı* tanık tümcesinde dilbilgisel özneler koyun ve kuzudur. Öznelerin anlamsal rolleri, kılıcıdır. Öznelerin koklaşmak eylemini gerçekleştirmek için birbirine yakın olması ve doğal olarak aynı ortamda olması beklenir. Koklaşmak eylemine sözdizimsel ilişkileri açısından bakıldığında araç/birliktelik durumu (Sert, 2020, s. 145) ile sunulur. “Hayvanlar birbiri **ile** koklaşa koklaşa, insanlar konuşa konuşa anlaşır dostum.” [W-RI41C2A-1464-343] bağlamında birliktelik durumu, birbiri adılını eylem ile ilişkilendirmektedir. Koklamak eylemi nesne alan bir eylemdir ve eylem, işteşlik biçimbirimle genişletildiğinde eylemin nesnesi eksilir ve aynı zamanda eylem, geçişsiz bir eylem olur. Ancak bu geçişsizlik sadece “birliktelik anlatan işteş yapılarla ait eylemlere” özgü bir durumdur (Kara&Sebzecioğlu, 2020, s. 753). “Tümcede belirtme ya da yönelme durumuyla işaretlenen dolaysız ya da dolaylı nesnelere özne konumuyla birleştiklerinden sıfır biçimcikle işaretlenirler.” (Aydın Özkan, 2017, s. 152). (3a)’daki

tümceyi *koyun kuzuyu kokladı* şeklinde ifade ettiğimizde tümcede nesne belirir. *Koyun kuzu koklaştı* tümcesinde koklaşmak eylemi özneyi çoğullandırır ve tek bir özneye indirger. Koklaşmak eyleminin beğeni değerinin eylemde içsel olarak bulunduğu söylenebilir. Bu değer de olumlu olarak işaretlenir. Koklaşmak eylemini gerçekleştiren öznelerin niyetlerinin (Kara&Sebzecioglu, 2020, s. 756) ortak bir şekilde birbirini koklamak olması ve eylemin birliktelik ifade etmesi de bu beğeni değerinin işaretlenmesinde güdüleyici olabilir. (3a)'da yüzey yapıda kokunun kaynağına ilişkin bir bildirim bulunmamakla birlikte birbirini koklayan kılıçlar, aynı zamanda birbirinin kokusunu koklamaktadır. Burada kaynak koku kılıçların kendileridir.

4. koklaştırmak

(a) (-i) Koklaşma işini yaptırmak.

Koklaştırmak eylemi, işteş tabanlı koklaşmak eylemine {-Dİr-} ettirgenlik biçim biriminin eklenmesiyle türetilir. TDK TS'de eylemin kullanımı tanıklanmamıştır⁶. TUD'da da kullanımı tanımlayan bir örneğe rastlanılmıştır: “İlk kadeh öpüştürür, ikinci kadeh **koklaştırır**, üçüncü kadehe diyecek yok, insan alır başını gider.” [W-HA16B3A-0781-1]. Bu kullanımda koklaştırmak eyleminin dilbilgisel öznesi kadehtir. Kadeh, canlılık açısından bakıldığı canlı olmayan bir özellik sergiler. Özne canlılık özelliği taşımadığından eylemin bilinçli/kontrollü bir şekilde yapılması da söz konusu değildir. Söz konusu kullanımda eylemi gerçekleştiren kadeh, koklaştırmak eyleminin ettirgenleştirilmesi ile eyleme katılır. Bu katılan tümcede özne konumuna yerleşir. Özne konumunda yer alan kadehin anlamsal rolü, neden olandır. (4a)'daki açıklamada “yaptırmak” ifadesi, koklaşma eyleminin yapılmasına neden olduğunu belirtir. Koklaştırmak eyleminin sözdizimsel ilişkisine bakıldığında {+i} durum biçimbirimle kullanıldığı bilgisi verilir. TDU'daki tümcede yüzey yapıda bu durum ile eyleme bağlanan bir ad kullanılmamaktadır. Ancak derin yapıda kadeh, insanları koklaştırmaktadır. Eğer yüzeyde bu birime yer verilseydi tümce “ikinci kadeh **insan(lar)ı** koklaştırr.” şeklinde olacaktı. {+i} durum biçimbirimle tümceye katılan ad, nesne konumunda ve etkilenen rolündedir. Eylemin ettirgenleştirilmesi, özne konumundaki katılanı nesne konumuna indirger. Koklaştırmak eylemi, içsel olarak bir beğeni değeri işaretlemeyi. Koklaşmak eylemindeki içsel işaretleme, ettirgenlik biçimbirimin eyleme eklenmesi ile birlikte zorlama anlamını kazanır. Neden olan, “eylemin bildirdiği işe etkin olarak katılır ve eylemi yapan varlık” (Aydın Özkan, 2017, s. 191) da canlılık özelliği gösterirse burada bir zorlama anlamı söz konusu olur. Ancak TUD'da tanıklanan kullanımda neden olan bir kadehtir yani canlılık özelliği göstermez. Kadehin içinde bulunan maddenin insana etkisi söz konusudur. Etkinin

⁶ Koklaştırmak sözlük biriminin, Türkçede söz konusu anlamda kullanım sıklığı çok çok azdır. TUD'da bir kez tanıklanan bu kullanıma, arama motoru “Google”da hiç rastlanılmamıştır (Erişim tarihi 02.11.2022).

sonucunda insanın gerçekleştirdiği eylem yani koklaşmak kontrol dışı olabilir. Bu nedenle koklaştırmak eyleminde algılayanın beğeni değerine ilişkin çıkarım yapmak mümkün görünmemektedir. Koklaştırmak eyleminin güzel/iyi vb. değerlendirici birimlerle tanıklanmaması da ettirgenlik nedeniyle olabilir. Türkçede böyle bir kullanım (alay, ironi vb. kullanımlar dışında) mantıksal anlam açısından çok kabul edilebilir görünmemektedir. Ettirgenleştirme süreci sonucunda tümceye neden olanın katılması ile algılayan ikincil konuma düşer. Bu nedenle de doğrudan bir beğeni değeri işaretlemesi yapılamamaktadır.

5. koklatmak

(a) -e, -i Koklama işini yaptırmak:

“**Koklat** göreyim, çiçeklerini bana, güzel kokarlar mı?” - O. C. Kaygılı

Koklatmak eylemi, koklamak eylemine {- (I)t-}ettirgen biçimbirimin eklenmesiyle türetilir. (5a)'daki açıklamada, koklamak eyleminin gerçekleşmesine neden olma anlamı bulunur. Yani koklamak eylemi, biri tarafından bir başkasına yaptırılmaktadır. (5a)'da verilen tanık tümcede koklatmak eyleminin dilbilgisel öznesi yüzey yapıda yer almayan *sen* adılıdır. Bu öznenin anlamsal rolü neden olandır. Koklamak eyleminin ettirgenleştirilmesi ile birlikte eyleme neden olan katılır. Canlılık özelliğine sahip olan *sen*, eylemi kontrollü bir şekilde gerçekleştirmektedir. Sözdizimsel ilişkileri açısından eyleme bakıldığında, koklatmak eyleminin {+e} ve {+i} durum biçimbicimlerle kullanıldığı bilgisi sunulur. (5a)'daki tanık tümcede koklatmak eylemi, bu iki durum biçimbirimle kullanılmaktadır. Nesne konumunda tümceye dahil olan çiçekleri, anlamsal rol açısından konu rolündedir. Çiçekler algılanan yani kokunun kaynağıdır ve bu kaynağın koklatılan kişiye yakın olması beklenilir. Bu durumda çiçeklerin koklatılacağı kişiye yaklaştırılması gerekir. Yani çiçekler bir yerden başka yere hareket ettirilir, taşınır. Bu yaklaştırma işini koklatma işini yapacak olan da eylemin öznesi *sen* gerçekleştirecektir. Eyleme {+e} durum biçimbirimle ilişkilendirilen bana katılanın rolü hedefdir. Koklatmak eylemi de koklaştırmak eyleminde olduğu gibi ettirgen yapı bir eylemdir. Ancak burada eylemin zorlama anlamı ön planda değildir. Koklatmak eyleminde baskın olan yapılmasına aracı olmak, vasıta olmak anlamıdır. (5a)'da zorlamadan ziyade emir-istek kullanımı bir talebe gönderimde bulunur. Tümcenin devamında güzel değerlendirici birimi, kokmak eyleminin niteleyicisidir. Bu nedenle *koklatmak* eylemi için bir beğeni değeri işaretlemesi yaptığı söylenemez. Koklatılacak olan nesnenin tümcede belirtilmesi dolaylı da olsa beğeni değeri işaretlemesi akla getirebilir. (5a)'da çiçekler, kokunun kaynağıdır. Algılanan konumunda olan çiçek, içsel olarak beğeni değeri bildirebilir. Çiçek gibi varlıklar genel olarak olumlu beğeni değeri işaretlemesi yapabilir. Ancak yine de algılayanın beğeni değerinin açık bir biçim ifade edildiğini söyleyemeyiz. Ettirgenleştirme, koklatmak eyleminde de beğeni değeri işaretlemesinin yapılmasına izin vermemektedir.

6. koklatılmak

(a) (nsz) Koklama işine konu olmak.

Koklatılmak eylemi, koklatmak eylemine {- (I)l-} edilgen biçimbirim eklenmesiyle türetilir. (6a)'da eylemin açıklaması, koklama işini konu olmak şeklinde sunulur. Koklamak eylemi, ilk önce {- (I)t-} ettirgen biçimbirim ile daha sonra da {- (I)l-} edilgen biçimbirimle genişletilerek iki biçimbilimsel süreçten geçmiş olur. İlk önce ettirgenleştirilen koklatmak eylemine özne konumunda bir neden olan eklenir. Daha sonra edilgenleştirilen koklatılmak eyleminde de bu özne silinir. TDK TS'de eylemin kullanımı tanıklanmamıştır. TUD'da kullanımı tanımlayan örnekler bulunur: "Osman Efendi'nin kanayan burnuna pansumanlar yapılır, kolonyalar **koklatılır** ve yaşlı adam tekrar yatağına yatırılır." [W-PI22E1B-2909-7]. Bu kullanımda koklatılmak eyleminin dilbilgisel öznesi kolonyalardır. Kolonyaların anlamsal rolü konudur. Koklatmak eyleminin edilgenleştirilmesi ile birlikte neden olan rolündeki özne silinmiş, konu rolündeki nesne özne konumuna getirilmiştir. Özne konumundaki kolonya da koklatılacak olan kişinin yani algılayanın yakınında olmalı hatta örnekte belirtildiği gibi alıcı organ burna yaklaştırılmalıdır. Koklatılmak eylemi, edilgenleştirilerek nesnesizleştirilmiştir. Bu nedenle sözdizimsel açıdan eyleme bakıldığında eylemin nesnesiz⁷ kullanıldığı bilgisi sunulur. TUD'da tanıklanan kullanımda {+e} durum biçimbirimle eyleme katılan "Osman Efendi'nin kanayan burnuna" faydalanan rolündedir⁸. Koklatılmak eyleminde beğeni değerinden söz etmek mümkün olabilir. Özellikle kokunun kaynağının bildirildiği kullanımlarda beğeni değerine ilişkin çıkarım yapılabilir. Ancak tanık kullanımda hem koklatılan unsurun kolonya olması hem de kolonyanın algılayanın kontrolü dışında koklatılması herhangi bir beğeni değeri işaretlemesine izin vermemektedir. Kolonya birimi, içsel olarak beğeni değerinden çok yoğunluk işaretlemesi yapmaktadır. Bu ad, daha keskin bir koku olarak nitelendirilir.

7. kokulanmak

(a) (nsz) Koku sürünmek.

Kokulanmak eylemi, koku ismine {+lA-} isimden fiil yapma ve {- (I)n-}⁹ fiilden fiil yapma biçimbirimlerin eklenmesiyle türetilir. (7a)'da eylemin açıklaması da koku ismi

⁷ Göksel ve Kerslake (2005, s. 155) bu tür yapıların yani ettirgen+edilgen yapıların içerisinde parçalı eylemlerin bulunduğunu ve bunların bütünüyle edilgen olduğunu belirtirler. "Herkes birer ağaç diktirildi." tümcesinin dolaysız nesne içermediğini ifade ederler (Akt. Sezbecioğlu, 2008, s.55).

⁸ Doğan (2015, s. 172) "kimi üç üyeli yapılarda konunun faydalanandan daha önce gerçekleştiği kanaatinin" oluşabileceğini ve bunun da "özne olma önceliğini ihlal eden bir durum" olmadığını belirtir.

⁹ İbe Akcan (2010, s. 145), eylem köklü eylemlerde dönüşlülük anlamının daha baskın olmakla birlikte {+lAn-} ile türetilmiş eylemlerde dönüşlülük sezdirimi olduğunu belirtir.

ve yapıcı benzer başka bir eylem olan sürünmek ile verilir. TDK TS’de eylemin kullanımı tanıklanmaz. TUD’da ise bu kullanım tanıklanabilmektedir: “Ben parayı alırken Birsen, dudaklarını boyadı, **kokulandı**. Baş döndürücü, erotik bir koku..” [W-JI09C4A-1294-1162]. Bu kullanımda kokulanmak eyleminin dilbilgisel öznesi Birsen’dir. Özne, eylemi gerçekleştiren kılıcıdır. Özne, canlılık özelliği gösterir ve eylemi kontrollü bir biçimde gerçekleştirir. Aynı zamanda eylemden faydalanan da eylemi gerçekleştiren kılıcı, Birsen’dir. Yani Birsen kılıcı/faydalanan “biçiminde ifade edilebilecek iki yönlü bir rol” (Doğan, 2016, s. 201) üstlenir. Bu nedenle *kokulanmak* eylemi, bu kullanımda orta çatı¹⁰ özelliğine sahiptir. (7a)’da koklanmak eyleminin sözdizimsel ilişkilerine bakıldığında eylemin nesnesiz kullanıldığı bilgisi sunulur. Geçişsiz bir eylem olan kokulanmak, nesne almamaktadır. İki katılan bir katılında birleştiğinden eylemin başka üyesi bulunmaz. Kokulanmak eyleminin beğeni değerinin eylemde içsel olarak bulunduğunu belirtebiliriz. Bu değer de olumlu bir çağrışım bildirir. Bunun dışında kokulanmak eyleminin değerlendirici bir birim ile kullanımı tespit edilememiştir.

8. *kokulandırmak*

(a) (-i) Özel bir koku kazandırmak.

“Köy güneşlerinin ısıttığı, **kokulandırdığı** döşeğimi arıyorum.”- N. Hikmet

Kokulandırmak eylemi, kokulanmak eylemine {-Dir-} ettirgen biçimbirimim eklenmesiyle türetilir. Kokulanmak eyleminin gerçekleşmesine neden olma söz konusudur. (8a)’daki açıklamada koku yani kaynak ön plana çıkarılmakta ve bu kokunun belirli, özel olduğu vurgusu yapılmaktadır. Eylemin açıklaması için kullanılan kazandırmak eylemi de yine ettirgen biçimbirimle işaretlenmektedir. (8a)’da tanıklanan kullanımda döşeği kokulandıran yani eylemi gerçekleştiren köy güneşleridir. Tümcenin dilbilgisel öznesi olan köy güneşlerinin anlamsal rolü, neden olandır. Öznenin cansız bir özelliği sahip olması kokulandırmak eyleminin kontrollü yapılmadığını gösterir. Kokulandırmak eyleminin söz diziminde {+i} durum biçimbirimle kullanıldığı bilgisi sunulur. (8a)’daki örnekte döşeği kullanımı eylemin nesnesi konumundadır. Nesnenin anlamsal rolü, etkilenendir. Kokulanma eylemine neden olan köy güneşleri, döşeğin söz konusu kokuyu üzerine almasına ya da o koku ile dolmasına aracı olur. Eylemin ettirgenleştirilmesi sonucu özne konumunda olan döşek, nesne konumuna indirgenmiştir. (8a)’daki açıklamada özel bir kokudan bahsedilmektedir. Tanıklanan tümcede kokunun ne olduğuna veya kokunun kaynağına ilişkin bir bilgi verilmemektedir. Tümcede kokunun kaynağına yer verildiği zaman araç/birliktelik durumu kullanılmaktadır: “Sen’in için odamı **gül kokusu ile** kokulandırırım.” [W-JI09C4A-1294-1162]. Kokulandırmak eylemin beğeni değeri

¹⁰ Orta çatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nuh Doğan. (2016). Türkçede Orta Çatı. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.9/43.195-206.

de bağlama göre değişebilmektedir. (8a)'daki gibi kokunun kaynağının olmadığı bağlamlarda beğeni değeri açıkça işaretlenmemektedir. TUD'dan alınan örnekteki gibi tümcede kokuya veya kokunun kaynağına yer verildiği zaman bu kokunun niteliğinden bir çıkarım yapmak mümkün olabilmektedir. Gül kokusunun güzel bir koku olduğu düşünülduğünde bu işaretleme olumlu değerinde olacaktır. Ancak daha önce (2a)'da da belirtildiği gibi tümcede kokunun kaynağına yer verilmesi, o kokuyu algılayanın beğeni değerini açıkça işaretlemeyebilir. Her iki örnekte de kokulandırmak eyleminin cansız nesnelere etkilediği görülür. Bu nesnelere etki eden kokuyu algılayan da farklıdır. TUD'daki örnekte kokulandırılan odayı koklayacak, algılayacak olan kişi sendir. Algılayanın neden olan tarafından zorlanması söz konusu değildir. Bu nedenle ettirgenleştirmenin bu bağlamda beğeni değerine etkisi olduğunu söyleyemeyiz. Kokulandırmak eyleminin beğeni değerinin nötr olduğu söylenebilir.

9. *kokuşmak*

(a)(nsz) 1. Çürüyüp bozularak kötü bir koku çıkarmak, kokmak, taaffün etmek:

Çöpler **kokuşmuş**.

Kokuşmak eylemi, kokmak eylemine {-Iş-} biçimbirimin eklenmesiyle türetilir. Bu ek ile türetilen eylemlerde eylemin birden fazla özne ile karşılıklı veya birlikte yapılma anlamı vardır. Bu anlamların yanı sıra eylemin oluş bildirme anlamı da bulunur. (9a)'da açıklamada bir durumdan başka bir duruma geçişten söz edilmektedir, burada kendiliğinden olma söz konusudur. Ancak eylemin birlikte veya karşılıklı yapıldığına dair bir bilgi sunulmamaktadır. (9a)'da verilen örnek tümcede ise kokuşmak eyleminin hem kendiliğinden olduğu hem de bu eylemin birlikte gerçekleştiği anlamı mevcuttur. Çöplerin bozuk olmayan bir durumdan bozuk olan bir duruma geçmesi durum değişikliğine örnektir. Bu değişikliğin birden fazla çöpte birlikte meydana geldiği anlamı bulunur. Tümcenin dilbilgisel öznesi çöpler, etkilenen rolündedir. Çöplerdeki fiziksel değişim dışarıdan da gözlemlenebilir. Aynı zamanda koklama duyuşsal kanalıyla da bu değişim fark edilebilir çünkü çıkarılan çöpler, kötü bir koku yayar. Bu nedenle kokuşmak eyleminde de kokmak eyleminde olduğu gibi algılananın niteliği ön plandadır. Sözdizimsel açısından kokuşmak eylemine bakıldığında nesnesiz kullanıldığı bilgisi sunulur. Geçişsiz bir eylem olan kokuşmak eyleminin kılıcı rolünde katılan bir üyesi yoktur ve eylem kontrollü bir şekilde gerçekleşmez. Kokmak eyleminde olduğu gibi kokuşmak eyleminde de çürüme sonucu bozulmanın gerçekleştiği her koşulda eylem içsel olarak beğeni değerini işaretler. Bu beğeni değeri de daima olumsuzdur.

10. *kokuşturmak*

(a) (-i) Kokuşmasına sebep olmak.

Kokuşturmak eylemi, kokuşmak eylemine {-Dir-} ettirgen biçimbirimim eklenmesiyle türetilir. Kokuşturmak eyleminde neden olma anlamı vardır. Eylemin ettirgenleştirilmesi sürece, eyleme yeni bir katılanın dahil olması ile sonuçlanır. Özne olarak katılan bu üye, neden olma rolündedir. Sözdizimsel ilişkilerine bakıldığında eylemin {+i} durum biçimbirimle kullanıldığı bilgisi sunulur. Eyleme yeni katılan neden olan, tümcede özne konumuna yerleşir ve daha önce özne konumunda olan katılan da nesne konumuna indirgenir. Kokuşturmak eylemi nesne alan geçişli bir eylem olur. TDK TS'de bu eylemin kullanımı tanıklanmamaktadır. TUD'da tanıklanan kullanımlarda da fiziksel duyum ifade edilmemektedir.

11. kokutmak

(a) (-i) 1. Hoş olmayan bir koku bırakmak:

Sigara elimi kokuttu.

(b) 2. Bozulup kokmasına neden olmak, kokuşturmak:

Eti kokutmak.

Kokutmak eylemi, kokmak eylemine {-(I)t-} ettirgen biçimbirimim eklenmesiyle türetilir. Eylemin ettirgenleştirilmesi sonucu, tümceye neden olan rolünde bir özne katılır. Özne konumunda olan katılan da nesne konumuna getirilmiştir. Nesnenin anlamsal rolü, etkilenendir. (11a)'da sunulan örnekte kokutmak eylemine neden olan sigaradır. Neden olan aynı zamanda kokunun kaynağıdır. Algılanan ve hoşla gitmeyen kokunun kaynağı sigaradır. Dilbilgisel özne konumunda olan sigara, canlılık özelliği göstermez. Bu nedenle kontrollü bir eylemden söz edilemez. (11b)'de kokutmak eylemi için sunulan örnek çekimli bir eylem olmadığından özne ile ilgili yorum yapılamamaktadır. Ancak tümceyi *eti dolapta kokuttun* şeklinde bir forma oturttuğumuz zaman etin kokmasına neden olan katılan tespit edilir. Yüzey yapıda karşımıza çıkmayan sen adılı, etin kokmasına neden olan rolündeki öznedir. Burada neden olan (11a)'daki neden olandan farklıdır. Çünkü burada neden olanın kokusu kaynak koku değildir. Et gibi bozulma ihtimali olan varlıkların bir durumdan diğer duruma geçmesi söz konusudur. Bu değişikliğin bir sonucu olarak kokma eylemi gerçekleşir. Et, nesne konumunda ve etkilenen rolündedir. Algılanan bozulma sonucu etten gelen kokudur. Sözdizimsel açıdan eyleme bakıldığında kokutmak eyleminin {+i} durum biçimbirimle kullanıldığı bilgisi sunulur. (11a) ve (11b)'de verilen örneklerde de *elimi* ve *eti* kullanımları bunu tanırlar. Kokutmak eyleminin beğeni değeri için farklı koşullar söz konusudur. (11b)'de olduğu gibi eğer kokutmak eylemine neden olan aynı zamanda kokunun kaynağı değilse ve orada bir bozulma durumundan söz ediliyorsa algılayanın beğeni değeri olumsuz olarak işaretlenir. (11a)'da olduğu gibi neden olan aynı zamanda kokunun kaynağı ise yani tümcede kokunun kaynağı yer alıyorsa o zaman da kokuya göre bir beğeni değeri işaretlemesi yapılır. Ancak burada da kaynak kokunun hoşla giden veya gitmeyen nitelikte olması yine algılayana göre

değişecektir. Bu koşulda beğeni değeri bağlama veya beğeni değeri ifade eden başka birimlerle kullanımına bağlıdır. (11a)'da sigaranın elde bırakmış olduğu kokudan söz edilmektedir. Burada kokunun kaynağı verildiğinden algılayanın beğeni değerine ilişkin bir çıkarım yapılabilir. Ancak yine de açıkça olumlu veya olumsuz bir işaretlemeyen söz etmek mümkün değildir. Örneğin “emeğe iki parça kemikli et atsa, evi **kokuttun** diye bağırmaya başlar!” [W-CA16B3A-0554-2477] kullanımında, et kokusu kokuyu algılayan için hoş olmayan bir beğeni değeri işaretlemesi yapar. Son olarak kokutmak eyleminin tümcede *fena*, *kötü*, *mis*, *güzel* gibi değerlendirici birimlerle kullanılması açıkça beğeni değeri işaretlemesinin yapılmasını sağlar: ayakkabılar dolabı *fena* kokutmuş, deterjan çamaşırları *güzel* kokuttu.

Sonuç

Türkiye Türkçesinde koku alanını ifade eden soyut eylemleri ve bu eylemlerin sözdizimsel ve anlambilimsel ilişkilerini tespit etmek amacıyla ele alınan bu çalışmada, biçimbilgisel süreçlerin söz konusu ilişkileri etkilediği ve tüm bu ilişkilerin birbiri ile etkileşim içinde olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesinde koku alanını ifade eden 11 koku eylemi üzerinde yapılan incelemeye göre;

Soyut koku eylemlerinin merkezinde *kokmak* eylemi yer alır. Bu eylemin kullanıldığı bağlam ve bu bağlamlarda ilişki içine girmiş olduğu diğer unsurlar anlamsal ilişkilerini de etkilemektedir. Bu etkiler, TDK TS'de sunulan iki açıklamada açıkça görülmektedir. İlk açıklamada *kokmak* eyleminin öznesinin anlamsal rolü kaynak iken ikinci açıklamada öznenin anlamsal rolü etkilenen olmaktadır. Biçimbilgisel bir sürece dâhil olmayan *kokmak* eyleminin söz diziminde öznelere kurduğu ilişki, anlamsal ilişkilerini de etkilemektedir. Anlamsal açıdan etkinin görüldüğü bir diğer husus da algılayanın beğeni değeridir. *Kokmak* eyleminde ilk açıklamada beğeni değeri ifade etmek için bağlama bağımlı olduğu ikinci açıklamada ise içsel olarak olumsuz bir değer ifade ettiği gözlemlenmiştir.

Kokmak eyleminden genişletilen *koklamak* eyleminin geçirmiş olduğu biçimbilgisel süreçler, eylemin söz diziminde kılıcı/deneyimleyen rolünde bir özne ve etkilenen rolünde bir nesne ile ilişki kurmasına sebep olur. *Koklamak* eyleminde algılayanın beğeni değeri içsel olarak yer almadığından eylem, nötr değerinde işaretleme yapar ve bu da değerın bağlam bağımlı olduğunu gösterir.

İşteleştirme süreci sonucu ortaya çıkan *koklaşmak* ve *kokuşmak* eylemlerinde eylemin birden fazla özne ile birlikte veya karşılıklı yapıldığı anlamı mevcuttur. Bu nedenle eylemlerin bu süreç öncesi nesne konumunda olan katılanları özne konumuna yükselir. Eylemlerin söz diziminde öznelere kurmuş olduğu ilişki, anlamsal ilişkilerini de etkiler. *Koklaşmak* eyleminde öznelere anlamsal rolü kılıcı, *kokuşmak* eyleminde

ise etkilenendir. Eylemlerin beğeni değerleri de süreçlerden etkilenir. *Koklaşmak* eyleminin beğeni değeri olumlu, *kokuşmak* eyleminin beğeni değeri ise olumsuz olarak işaretlenir.

Koklaştırmak, *koklatmak*, *kokulandırmak*, *kokuşturmak* ve *kokutmak* eylemleri ettirgenleştirme süreci sonucu meydana gelen sözlükbirimlerdir. Sürecin doğal bir gelişimi olarak tüm eylemlere söz diziminde bir neden olan rolünde özne katılır ve süreçten önce özne konumunda olan katılan nesne konumuna indirgenir. Ettirgenleştirilen eylemlerde, eylem esasen neden olan tarafından gerçekleştirilmediğinden algılayanın beğeni değeri işaretlemesi de yapılamamaktadır. Ancak çalışmada *kokulandırmak* ve *kokutmak* eylemlerinin bu süreçten etkilenmediğini yani beğeni değerinin işaretlenebildiği gözlemlenmiştir. *Kokulandırmak* eyleminin beğeni değerinin bağlam bağımlı olduğu *kokutmak* eyleminin de durum değişikliği söz konusu olduğunda daima olumsuz değerle işaretleme yapıldığı tespit edilmiştir.

Biçimbilgisel süreçlerden edilgenleştirme ile ortaya çıkan *koklatılmak* eyleminde eylemin öznesi silinir. Süreç öncesi nesne konumunda olan katılan özne konumuna yükselir ve eylem ile söz diziminde eylem ile özne olarak ilişki kurar. Tanıklanan kullanımda dilbilgisel özne, konu rolündedir. Eylemin edilgenleştirme sürecinden önce ettirgenleştirme sürecine girmiş olması, algılayanın beğeni değerine ilişkin işaretlemenin yapılmasına engel olmaktadır.

Orta çatı ile kullanıma çıkan *kokulanmak* eyleminde, iki katılan bir varlıkta birleşir. Yani orta çatının etkisi ile *kokulanmak* eyleminde eylemi gerçekleştiren ve eylemden faydalanan aynı varlıktır. Eylem, söz diziminde tek bir katılan ile iki yönlü bir ilişki kurar. Bu süreç, algılayanın beğeni değerinin de içsel olarak *kokulanmak* eyleminde bulunmasını sağlar. *Kokulanmak* eyleminin beğeni değeri daima olumlu olarak işaretlenir.

Sonuç olarak Türkiye Türkçesinde, koku alanının ifade eden soyut eylemlerin genişletilmiş eylemler göz önünde bulundurulduğunda sayıca çok az olmadığı söylenebilir. Ancak bu eylemler merkezde var olan tek bir eylemden genişletilmiş olduğundan soyut eylem sayılma konusunda bazı tartışmalara da açıktır. Bu çalışmada söz konusu eylemlerin soyut sayılması nedensiz değildir. Değerlendirilen her bir eylemin içsel olarak kokuya ilişkin anlamsal bir içeriği bulunmaktadır. Her eylem, yüzeyde açıkça belirli hale getirilmese de içsel olarak koku bilgisini anlam alanı içerisinde taşımaktadır.

Kısaltmalar ve İşaretler

Akt.: Aktaran

İng. : İngilizce

= : bundan sonra anlamında ve eşittir anlamında

Etik Kurul İzni *Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.*

Çatışma Beyanı *Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.*

Destek ve Teşekkür *Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.*

Kaynaklar

- Akcan İbe, P. (2010). *Konu Rollerini: Türkçe Eylem Veritabanı Temelinde Bir Anlambilimsel Konu Rollerini Modeli Önerisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksan, Y. vd. (2012). *Construction of the Turkish National Corpus (TNC)*. In *Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)*. İstanbul, Turkey.
- Albiz, Ü. (2022). Çoğuldizgeye göre postmodern yazının oluşumunda çevirinin rolü: Patrick Süskind'in postmodern eseri "Koku"nun dizgeye katkısı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 630- 646. DOI: 10.29000/rumelide.1132603.
- Arslan, F. & İşler, İ. (2020). Koku/Bellek Değerlerinden Söz Nefesine Rayiha Çiçeklenmesi ve "Pinhan". *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*. (3). 127-149.
- Ayan, E. & Türkdil, Y. (2014). Anlam Bilimi Açısından Kazak Türkçesinde Görme Duyu Fiilleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*. 26- 41.
- Aydın Özkan, I. (2017). Türkçede İstemi Artıran Biçimbilgisel Kategoriler. *JASS International Journal of Social Science*. 60: 183- 195.
- Aydın Özkan, I. (2017). *Evensel Dilbilgisi ve Türkçede İstem (VALENZ)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balta, C. (2019). Füzuran'ın "Gecenin Öteki Yüzü" Adlı Hikâyesinde Duyu Unsurları. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. 11/22. 307- 327.
- Bilgin, E. Z. (2020). *Sünnette Koku Kullanımı ve "Bana Güzel Koku Sevdirdi" Hadisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, M. A. (2015). *Divan Şiirinde Sevgilinin Saçının Kokusu*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, H. (2022). Koku'nun Tarihine Bir Katkı: Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Bitkisel Kokunun Kullanımı. *SOBİDER*. 394- 411.
- Doğan, N. (2011). *Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Doğan, N. (2016). Türkçede Orta Çatı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9/43.195-206.
- Erdem, M. (2006). Türkmen Türkçesinde Hareket Fiillerinin “İstem”e Göre Anlam Değişimleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. S. 2. 38- 50.
- Emen, H. (2022). Tasavvuf ve Tarikatlarda Güzel Koku: Osmanlılarda Tasavvufi ve Dini Mekânlarda Güzel Koku Kullanımına Dair Değerlendirme. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 101. 441- 456.
- Evans, N. & Wilkins D. (2000). In the Mind’s Ear: The Semantic Extensions of Perception Verbs in Australian Languages. *Language*. Vol. 76. No: 3. 546- 592.
- Goldstein, B. E. (2010). *Sensation and Perception*. Wadsworth Publishing Co. 2010.
- Harrison D. K. (2007). When Languages Die: The extinction of the world’s languages and the erosion of human knowledge. Oxford University Press.
- Hirik, E. (2017). Türkiye Türkçesinde Duyu Fiillerinde Anlam ve Kelime Sıklığı İlişkisi. *SUTAD*. 53- 74.
- Hirik, E. (2018). *Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Hirik, E. (2021). Türkiye Türkçesinde ‘Mental İsimler’. *Dil Araştırmaları*. 28: 33- 55.
- Ibarretxe-Antuñano, I. (2021). The domain of olfaction in Basque. by Łukasz Jędrzejowski; Przemysław Staniewski. [Ed]. *The Linguistic of Olfaction*. John Benjamins Publishing Company. 73- 112.
- Jędrzejowski Ł. & Staniewski P. (2021). Rendering what the nose perceives: An introduction. Łukasz Jędrzejowski; Przemysław Staniewski. [Ed.] *The Linguistic of Olfaction*. John Benjamins Publishing Company. 1-34.
- Kamchybekova A. K. (2010). *Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, E. & Sebzecioğlu, T. (2020). Türkçede İşteştirilebilen Eylem Tabanlı Sözcüklerin Seçim Koşulları. *Atlas Journal*. Vol: 6. 749-775.
- Kotjevskaja-Tamm, Rakhilina E., Vanhove M. (2016). The semantics of lexical typology. Nick Riemer. [Ed.] *The Routledge Handbook of Semantics*. Routledge. 434-454.

- Kumcu, A. (2021). Linguistic Synesthesia in Turkish: A Corpus-based Study of Crossmodal Directionality. *Metaphor and Symbol*. C. 35. S. 4. 241-255.
- Lee Amy Pei- Jung. (2015). Lexical categories and conceptualization of olfaction in Amis. *Language and Cognition*, 7(3), 321- 350.
- Levinson, S. C. & Majid, A. (2014). Differential Ineffability and the Senses. *Mind&Language*. Vol. 29. No. 4. 407- 427.
- Nakıboğlu, G. (2021). “[B]en gözlerimle dinlerken”: Tevfik Fikret’in şiirlerinde edebî sinestezi ve bir edebî sinestet olarak Tevfik Fikret. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*.(25). 468-504.
- O’Meara C. & Majid, A. (2016). How Changing Lifestyles Impact Seri Smellscapes and Smell Language. *Anthropological Linguistics*. Vol. 58. 107- 131.
- Ozan, V. (2020). *Kokular Kitabı*. 7. Basım. Everest Yayınları.
- Ozan, V. (2021). *Kokular Kitabı- III Kültürler*. 4. Basım. Everest Yayınları.
- Özcan, Y. (2009). Refik Halid Karay’ın “Şeftali Bahçeleri” Adlı Hikayesi Üzerine Bir Dil İncelemesi. *Türk Dili*. S. 688. 331- 338.
- Sarı, İ. (2019). Algı Fiillerinde Çokanlamlılık: Gör- Örneği. Erol Kuyma-Atiye Nazlı. *Algı’ya Dair*. Kesit Yayınları.
- Sebzecioğlu, T. (2008). Türkçede Edilgenlik. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seçkin, K. (2020). *Eski Türkçe Metinlerinden Örneklerle Mental Fiil Teorisi*. Palet Yayınları.
- Sert, G. (2020). Durum. Erdoğan Boz. [Ed.]. *Türkçede Dilbilgisel Ulamlar*. Gazi Kitabevi. 125-156.
- Snow, D. L. (1971). Samoan Color Terminology a Note on the Universality and Evolutionary Ordering of Color Terms. *Anthropological Linguistics*. Vol. 13. 385-390.
- Strik Lievers, F. (2015). Synaesthesia. A corpus-based study of cross-modal directionality. *Functions of Language*. 22:1. 69-95. doi 10.1075/fol.22.1.04str

- Strik Lievers, F.; Winter B. (2017). Sensory Language Across Lexical Categories. *Lingua*. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2017.11.002>.
- Şahin, S. (2012). Mental Fiil Kavramı ve Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Eğitim Kültür Dergisi*. S. ¼. 45- 62.
- Şahin, Gözde G. & Adalı, E. (2018). Annotation of semantic roles for the Turkish Proposition Bank. *Lan Resources&Evaluation*. 52: 673-706.
- Şirin User, H. (2010). Türk Dillerinde çilek ve yilek. *Studies on the Turkic World. A Festschrift for Professor St. Stachowski on the Occasion of His 80th Birthday*. E. Mańczak-Wohlfeld and B. Podolak. [Ed.]. Krakow. 131- 138.
- Turan, M. (2019). XIV ve XV. Yüzyıl Divanlarında “Koku” Kavramı Etrafında Oluşan Benzetme ve Hayal Dünyalarına Bir Bakış. *SUTAD*. (45). 251- 272.
- Türk Dil Kurumu. (2011). Yayım. Türkçe Sözlük.
- Uyanık, A. (2012). Patrick Süskind’in “Koku” Adlı Romanının Türkçe Çevirisinde Dil Oyunları Eşdeğerliği. *The Journal of Academic Social Science Studies*. Vol. 5. 1219-1229.
- Uzunkaya, U. (2020). Eski Türkçede Koku, Tütsü ve Buhurdan. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (34). 164- 205.
- Vanhove, M. (2008). *From Polysemy to Semantic Change*. John Benjamins Publishing Company.
- Viberg, Å.. (1984). The verbs of perception a typological study. *Explanations for Language Universals*. B. Butterworth; D. Östen. [Ed.]. De Gruyter. 124- 162.
- Viberg, Å.. (2008). Swedish verbs of perception from a typological and contrastive perspective. Maria de los Ángeles Gómez González, J. Lachlan Mackenzie&Elsa M. González-Álvarez. [Ed.]. *Languages and Cultures in Contrast and Comparison*. John Benjamins. 123- 172.
- Viberg, Å. (2021). Why is smell special? A case study of a European language: Swedish. by Łukasz Jędrzejowski; Przemysław Staniewski. [Ed.]. *The Linguistic of Olfaction*. John Benjamins Publishing Company. 35-72.
- Whitt, R. (2010). *Evidentiality and Perception Verbs in English and German*. Oxford University Press.

- Winter, B. (2016). *The Sensory Structure of the English Lexicon*. PhD Thesis. UC Merced.
- Winter, B. (2019). *Sensory Linguistics. Language, perception and metaphor*. John Benjamins Publishing Company.
- Wnuk E. & Majid, A. (2014). Revisiting the limits of language: The odor lexicon of Maniq. *Cognition* 131. 125- 138.
- Yaylagül, Ö. (2005). Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. C. 2. S.1. 17- 51.
- Yıldız, H. (2017). *Eski Uygurca Mental Fiiller*. [Yayımlanmamış doktora tezi].Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, H. (2018). Atebetü'l-Hakayık'ta Algı Fiilleri. *Karadeniz Araştırmaları*. XV/60: 163-181.
- Yıldız, H. (2020). Eski Uygurcada Mental Fiiller Arası Geçişler Üzerine Notlar. *Gazi Türkiyat*. 26: 105-125.
- Yılmaz Yüksek, Y. (2020). Beden, Ses ve Koku: Gamze Arslan'ın Kanayak Kitabındaki Öykülerin Ekofeminist Okuması. *Monograf Journal*. No. 13. 92- 108.